

<https://doi.org/10.62837/2026.1.365>

ƏSƏDOVA ÜLKƏR CAVID QIZI
Azərbaycan Dillər Universiteti

**MARK RAVENHILLIN PYESLƏRİNDƏ İNGİLİS
GERÇƏKLIYININ TƏCƏSSÜMÜ**

Açar sözlər: M.Ravenhill, ingilis gerçəkliyi, pyes, yeni teatr

Ключевые слова: М. Равенхилл, английская реальность, пьеса, новый театр

Keywords: M.Ravenhill, english reality, play, new theater

Keçən əsrin sonları və çağdaş dövrümüzdə ingilis dramaturgiyasında yeni ədəbi meyllilər yaranır, bir sıra ədəbi-estetik fikirlər formalaşır. İngilis dramaturgiyasında hələ 60-cı illərdən başlayan “Yeni dalğa” hərəkatı, başda Corc Osbornun “Qəzəbli gənclər”i, daha sonra Edvard Bondun “Qəddarlıq teatri” estetikası, son illər isə Hovard Barkerin “Fəlakət teatri” konsepsiyası yeni naturalizmi önə çıxarmışdır. Ədəbi tənqid bu tip teatrları “yeni teatr”, “yeni sensasiya”, neo-ekspresionizm adıyla vurğulayır və öyrənirdi [2]. Sərt və güclü metaforalarla zəngin olan bu tip teatrlarda cəmiyyətdə yaranan zorakılığın artması, güclü rəqabət mühitində amansız insan rəftarları önə çəkilir, insanlara arasы münasibətlərin ən mürəkkəb tərəfləri səhnəyə qoyulurdu. Belə mövzuların aktuallaşmasını bir sıra amillərlə izah etmək olar. Bir tərəfdən, siyasi baxımdan 1990-cı illər hərbi münaqişələrlə, 2000-ci illər isə qlobal təhlükə olan terrorizmə qarşı mübarizə ilə əlamətdar idi. Digər tərəfdən, “Yeni teatr”ın estetik əsasları gənc nəslin rəsmi senzuranın olmadığı bir dövrdə formalaşması və incəsənətdəki bütün tabuları postmodernizm konsepsiyası ilə həll etmək cəhdi ilə bağlı idi. Mark Ravenhill (1966) də bu ədəbi mühitdə yazır, ədəbi cəmenin qanunlarını çox yaxşı bilirdi. Onun ilk pyeslərindən olan “Faust ölüdür” (Faust Is Dead, 1997), “Çanta” (Handbag, 1998), “Bəzi açıq polaroidlər” (Some Explicit Polaroids, 1999) yarandığı gündən böyük tamaşaçı auditoriyası qazanır və müəllifə uğur gətirir. 2000-ci illər dramaturq “Klap Ananın Mollı evi” (Mother Clap's Molly House, 2000), “Məni yemə” (Feed Me, 2000), “Tam səni unutmuşam” (Totally Over You, 2003), “Təhsil” (Education, 2004), “Hovuz” (Pool, 2006) pyeslərini yazır və artıq İngiltərənin hüdudlarından kənarda da tanınır. İngilis dramaturgiyasının gözəl bilicisi olan M.Ravenhill bir sıra London teatrlarında işləmiş, bir çox pyeslərin quruluşçu rejissoru olmuşdur. Görünür elə bu səbəbdən onun dramaturgiyaya gəlişi daha rahat və maneəsiz olmuşdur. M.Ravenhill müasir ingilis dramaturgiyasının böyük nümayəndəsi olmaqla yanaşı A.Artonun “Qəddarlıq teatri”nin (Theatre of Cruelty) davamçısı hesab edilir [8]. Onun pyesləri dünya miqyasında tanınır və mahiyyət etibarilə dövrün kəskin sosial dramaturgiyasının təzahürünə çevrilir. Dramaturq müsahibələrinin birində qeyd edir ki, müasir teatr

sistemi sovetlərin istehsala münasibətinə bənzəyir, o da “kənd təsərrüfatı” təcrübələrini xatırladır [9]. Bununla dramaturq teatrın estetikasını deyil, görünən tərəfinə uzanan “əlləri” tənqid edirdi. O, dəfələrlə vurğulayırdı ki, müasir teatrda artıq ənənəvi tamaşalara yer yoxdur. Dəyişən dünyada insanı xarakterizə edən teatr yeni estetikaya söykənməlidir. Onun qeyd edilən fikirləri “Bəzi açıq polaroidlər” pyesində yer alır. Pyesi məişət dili və jarqonlarla dolu olan abstrakt baxış bucağı kimi təsnif etmək, müxtəlif personajları ilə müasir Britaniya cəmiyyətinin gündəlik həyatını təqdim etmək cəhdi kimi də xarakterizə etmək olar. Eyni zamanda da onu da qeyd etməliyik ki, dramaturqu abstrakt fikirləri önə çəkdiyinə görə teatrşünaslar “satirik dialoqa malik sosioloq” kimi təqdim edirdilər [6].

Məlumdur ki, ədəbi janrlar inkişafa meyilidirlər və ədəbiyyatın inkişafında sabit əbədi hadisəyə yer yoxdur. Yeni yaranan pyeslər ilk baxışdan yeni görünsələr də, onlar özündən əvvəl mövcud olan tamaşaların davamı, yeni modifikasiyalardır. Belə pyeslərin komediya janrına uyğun olub-olmadığı sualı bu janrı təsdiqləməsə də, onları komediya hesab etmək olar. Belə ki, M.Ravenhillin pyeslərində sosial problemlər, insan davranışları, ictimai münasibətlər satira vasitəsilə göstərilən komediyayı xatırladır. “Plays for Young People: Citizenship; Scenes from Family Life; Totally Over You” kitabının ön sözündə müəllif əsərlərinin janrını və səhnə taleyini komediya kimi müəyyən etmişdir. Hətta qeyd edirdi ki, J.B. Molyerin “Gülünc ədabazlar” pyesindən ilhamlanıb [3]. Belə ki, pyesdə yer alan şou-biznesə pərəstiş, bayağılıq və ədabazlıq geniş yayılıb və bu da klassik komediya formasına yaxındır. Pyesinin süjet xətti XXI əsrdə baş verir, lakin M.Ravenhill Molyer kimi əsərini girişdə təqdim edir və fransız dramaturqunun humanist baxışları ilə səsleşdiyini qeyd edir. Ardınca yazır ki, insan “özünü illüziyalarla, istər saray davranışları, istərsə də populyarlığı ilə aldatmamalıdır” [4].

M.Ravenhillin “Tam səni unutmuşam” pyesinə diqqət etsək ənənəvi komediya strukturunun təkrarını görürük. Belə ki, hər iki pyesin ilk səhifəsində iştirakçıların adları qeyd edilib. Molyer kimi, M.Ravenhill də klassik səhnədə olduğu kimi personajların səhnədəki hərəkətlərini idarə edir. Bu klassik tamaşanın təkrarıdır, halbuki, Britaniya dramaturgiyası üçün tipik deyil. M.Ravenhill ənənəvi dramatik vasitələrlə işləyir, əlavə müəllif nitqini yaradır və əsərə səhnə tərtibatını da əlavə edir. Dramatik əsərlərdə xarakterlərin toqquşması vacib məsələlərdən sayılır. Görünən odur ki, M.Ravenhillin də qəhrəmanları Molyerin komediyasındakı qəhrəmanların toqquşmasını xatırladır. Müasir pyesdə pərəstişkarları xəyal edən məktəbli qızlar şou-biznes “ulduzları” ilə dost olmaq istəyir. Molyer dövrünün insanları müasir dövrə keçir və şou-biznes tərəfindən yaradılan ideallara “hörmətə” çevrilir. M.Ravenhill cəmiyyətin əsil üzünü göstərir, məktəbli qızların simasında gənc nəslin deqradasiyasını ifşa edir. Dramaturq göstərir ki, hər şeyin alınıb-satıldığı realiti şoular, reklam və dəb jurnallar dünyasında fərdlərə yer yoxdur. Tamaşadakı yeniyetmələr kütləvi mədəniyyətinin formalaşdırdığı dəyərlərlə yaşayır, bu nəslin

özü və dünyanı qavraması son dərəcə kədərliyədir. Onlar “bazar” şəraitinə düşür və hətta özlərini alıcıya deyil, alış-verişə çevirirlər. Bu mənada dramaturq pyesdə inandırıcı personajlar yarada bilir. Bu personajlar U.Tekkereyin “Şöhrətpərəstlik yarmarkası”nda olduğu kimi oyuncaqlara çevrilirlər. Onları idarə edir, oynadır və kimliklərini əlindən alırlar. Xarakterlərin yoxluğu qəhrəmanların əsil simasını üzə çıxarır. Onlar öz həyatlarını deyil, şou-biznesin təqdim etdiyi həyatı yaşayırlar. Fərdi keyfiyyətlərin yoxluğu və özünüdərk hissənin itməsi personajlarının şəxsiyyət böhranını əks etdirir. Bu mənada biz “Tam səni unutmuşam” pyesini komediya adlandırma bilərik.

Qeyd edək ki, onun “Faust ölüdür”, “Çanta” və “Bəzi açıq polaroidlər” pyesləri də sarkazm və qara yumorla yazılıb. Pyesdəki personajların istinasızlığının, zorakılığının arxasında gizlənmiş ironiya da tamaşaçının gözündən yayınmır. “Faust ölüdür” pyesində Jan Bodriyarın simulyakr ideyasını, “Bəzi açıq polaroidlər”də Vitgenşteyn və Kirkeqor ideyalarını, “Çanta”da isə Sartrın estetik görüşlərini izləmək olar. Hər üç pyes eyni zamanda da intellektual üslubları və estetik hərəkətləri tənqid edirdi. Dramaturq özü də dəfələrlə haqlı olaraq qeyd edir ki, “mənim pyeslərim Edinburqun əhval-ruhiyyəsini əks etdirir” [5].

Dramaturq antiutopiya ideyasını özündə ehtiva edən “Kəsik” (The Cut, 2006) pyesində cərrahi əməliyyat ətrafında təşkil olunan gələcək cəmiyyətin metaforik obrazını təqdim edir. M.Ravenhill ölkədə hökm sürən liberal avtoritarizmi alleqoriya ilə təcəssüm edir, edinburqluların simasında gerçəyi göstərirdi. “Hovuz” pyesində isə bir qrup rəssamın uğurlu həmkarlarından birinin ölümünün toy-bayramla qeyd edildiyini göstərir. Beləliklə, incəsənət aləmində mövcud olan rəqabətin saxta olmasını, ikiüzlülüynü səsləndirir, müasir dünyanın minimalist ideyalarla yaşadığını göstərir.

M.Ravenhillin yaradıcılığında “Kəsik” pyesi xüsusi yerlərdən birini tutur. Pyes sirli bir əməliyyatdan narahat olan qəhrəmanın həyatı fərdin cəmiyyətdə yeri və əxlaqına zidd olan siyasətin fəsadlarıyla müşayiət olunur. Ədəbi tənqid yazırdı ki, bu pyesdə cəmiyyətin insan üzərindəki sosial repressiyası və kollektiv konformizmi simvolik-ritorik şəkildə vurğulanır [7]. Kəsik xəstəni və ya qurbanı istəklərdən azad edir, bu azadlıq isə öz növbəsində şəxsiyyətin itirilməsinə, kimliyin yoxluğuna gətirən ağırlı, ziddiyyətli və qeyri-müəyyən bir əməliyyat kimi təqdim olunur. Kəsik ölüm kimi təsvir olunsada, xəstənin hansı hissəsinin öldüyünü şərh etmək qeyri-müəyyən qalır. Tənqidçi Maykl Billiqton yazırdı ki, “kəsik” insan psixologiyasına təsirin təsviridir [1].

Pyesin birinci hissəsində Pol adlı cərrah bir xəstəni “kəsməkdən” (oxu əməliyyat etməkdən) çəkinir və məyusluq içində onu inandıрмаğa çalışır ki, bəlkə əməliyyata heç ehtiyac da yoxdur. Amma inandıra bilməyəndə pessimizm onu bürüyür və intihara cəhd edir. Həyat yoldaşı ilə münasibətlərini etiraf edir və beləcə, həyatın mənasızlığından söz açır. İkinci hissədə ona ən çox təzyiq göstərilən

kontekstdə – ailə həyatının içində göstərilir. Tamaşaçı onu həyat yoldaşı ilə birlikdə nahar etdiyini görür. O, günahkar olduğunu bilir və bu səbəbdən hökumətə işlədiyinin əsl mahiyyətini gizlədir. Onların söhbətləri adi danışıqdan alçaldıcı qarşıdurmaya çevrilir. Üçüncü hissədə yeni hökumət tərəfindən həbs edilən Pol artıq həbsxanadadır və oğlu onu ziyarət edir. Onunla da eyni dərəcədə narahat və yad insan kimi söhbət edir.

Göründüyü kimi “kəsik” insanlar arası münasibətlərdən doğan yadlaşmanı təqdim edir. M.Ravenhill səhnədə sual yaratmaq, tamaşaçıda düşüncə doğurmaq istəyir deyən Maykl Billiqton bu mənada haqlıdır. Elə bu səbəbdən tənqidçi “Kəsik” pyesini “siyasi fabula” [1] adlandırır.

M.Ravenhillin son pyeslərindən biri də 2014-cü ildə yazılan “On vəba – Mahnı Dövrü” (Ten Plagues – A Song Cycle) pyesidir. Bu pyes Edinburq Milli mükafatına layiq görülür və metaforik pyeslərin sırasına əlavə edilir. Süjet xətti on yeddinci əsrdə Londonu bürüyən vəba xəstəliyinin tarixçəsini əhatə etsə də, müasir dövrün kütləvi yoluxma təhlükələrini önə çəkir. Tamaşaçı donuz və quş qripi, ağciyər iltihabı və digər yoluxucu xəstəliklərin izlərini görür, müasir insanın “bulaşa” biləcək bəlalalarının ağrısını dərk edir. Göründüyü kimi, M.Ravenhillin pyeslərində ilk baxışdan qarışıq fikirlər ötürülür, tamaşada mürəkkəb, bəzən senzuradan uzaq hadisələr baş verir. Lakin, bütün bunların arxasında izləyicilərə hadisələr arasında ünsiyyət xətlərini izləmək imkanı verilir.

M.Ravenhill pyeslərində zorakılığı təsvir etdiyinə görə tənqid olunur. Belə ki, dramaturq bu pyeslərində Sara Keyn kimi, gecə klublarının gerçəkliyini teatr səhnələrinə gətirir və beləcə, şok effekti yarada bilir. Şok effektləri tamaşaçını yerindən qaldıran musiqi sədaları və uğultulu işıq şousu ilə müşayiət olunur. Onu da qeyd edək ki, M.Ravenhillin pyeslərində göstərmədiyi nəsnələr çox vaxt bu kəskin, lakin səthi effektlərdən daha güclüdür. Klassik faciələrdə ən qəddar səhnələrin pərdə arxasında qalması dramatik əsərlərin süjet xəttini təşkil edir. M.Ravenhill həmin pərdə arxasını personajların diliylə ürək parçalayan hekayələr danışdırır. “Məni yemə”, “Tam səni unutmuşam”, “Təhsil”, “Hovuz” və “Kəsik” pyesləri bu qəbildəndir. “Məni yemə”nin qəhrəmanı kafeyə daxil olan qadın, bir avaranın mağaza satıcısına bıçaqla hücum edib öldürdüyünü danışır. Tamaşaçını ən çox dəhşətə gətirən şey, onun kömək etmək üçün heç nə etməməsi deyil, bu zaman mobil telefonu oğurlamaq üçün fürsətdən istifadə etməsidir. M.Ravenhill göstərir ki, ən dəhşətli cinayət laqeydlilik və öz maraqlarına uyğun hərəkət etməkdir.

Digər pyesində bir vaxtlar zövqlə bəzədilmiş, indi isə kasıb komanı xatırladan mənzildə ər və arvad xəstə dostunu yedizdirməyə çalışır. O, yeyə bilmir və əvəzində iki dostun qarşısında bir neçə dəfə qusur. Bu pyesin ilk dəqiqələrində baş verir və tamaşaçıda şok effekti yaradır. M.Ravenhillin bu səhnəsi “qəddar teatr”ın effekt bəyanatına xidmət edir. Dramaturq göstərməklə düşünmək arasında şok effekti yaradır və əməllə istək arasında yaranan ziddiyyəti təqdim edir. Xəstə dostu edilən

kömək pyesin sonunda dərin peşmançılığa dönür. Evin dörd bir tərəfi zir-zibil və üfunət qoxuyur. Beləliklə, M.Ravenhill sual verir, kömək etməliyik, yoxsa necə və nəyi seçməliyik? Buna bənzər suallar onun bütün yaradıcılığını təşkil edir.

İngilis ədəbi tənqidində belə bir fikir formalaşmış ki, M.Ravenhill orta statistik teatrsevərlərə xoş gələcək bir dramaturq deyil. Onun pyeslərində şok effektlər və zorakı səhnələr qəsdən edilir. Belə ki, tamaşaçı bu səhnələri hələ teatra baxmamış da görə bilir. Amma Ravenhillin qəhrəmanlarını səhnədə qusdurması və qeyri-etik sözlər əlavə etməsi təkcə şok effekti üçün deyil. Əslində, onun pyeslərində şok edici söz və hərəkətlər gördüklərimizdən sonuncu deyil. Gündəlik həyatda baş verənlərdən qaynaqlanan əcaib hərəkətlərin qənaətləridir.

M.Ravenhillin pyesləri müasir dünyanın iç üzünü göstərir. “Kəsik” və ya “Məni yemə”nin metaforası göründüyündən də dərinidir. Gündəlik həyatımızın “kəsik”ləri bizi “yeyir”, çünki müasir insanın müqaviməti yoxa çıxıb. “Kəsik” həyatın antitezası, mənəviyyətin tamamilə inkarıdır. “Məni yemə” insanlığın böhranı, “On vəba – Mahnı Dövrü” müasir dünyanın qarşısızalmaz problemləri, “Tam səni unutmuşam” isə gəncliyin deqradasiyasını ehtiva edir. Bütün hallarda görmək olur ki, dramaturq yeni dövrün yeni insanından bəhs edir, mənəvi böhranı önə çəkir, onun həlli yollarını axtarır. Bu mənada M.Ravenhill ədəbiyyat və mədəniyyət tarixində böyük işlər görür. Tamaşaçıya müəyyən mesajlar ötürür, onu düşünməyə vadar edir.

M.Ravenhill təkcə göstərmir, eyni zamanda da tamaşaçını narahat edir, sual verir və düşündürür. Məhz bu səbəbdən o, insanın rahatlığını pozur, onu gerçəkliklə üz-üzə qoyur. O, teatrı bəşəriyyətə xitab, etik problemlərə güzgü vasitəsi kimi təqdim edir. Elə bu səbəbdən, bir dramaturq kimi bütün pyeslərində insanın kimliyini itirmək qorxusuna diqqət çəkir.

Ədəbiyyat

1. Billington M. The Cut. Review // The Guardian. 2006, 01 Mar.
2. Contemporary Drama in English. Continuities: Trends and Traditions in Contemporary Theatre and Drama in English. Wissenschaftlicher Verlag. 2002.
3. Ravenhill, M. Plays for Young People: Citizenship; Scenes from Family Life; Totally Over You. London: Methuen Drama. 2010.
4. Ravenhill, M. Totally over you. London: Samuel French Ltd. 2004.
5. Ravenhill Mark. My near death period // The Guardian. 2008, 26 Mar.
6. Some Explicit Polaroids. Bloomsbury. <https://www.bloomsbury.com/uk/some-explicit-polaroids-9780413741707/>
7. Warehouse Donmar. Mark Ravenhill. The Cut. https://www.britishtheatreguide.info/reviews/cutrev?utm_source=chatgpt.com

8. Должанский Р. Чистый «Продукт» <https://web.archive.org/web/20150-102154229/http://www.kommersant.ru/Doc-y/679970>
9. Равенхилл Марк: “Британский театр похож на советское сельское хозяйство” <https://www.svoboda.org/a/2125820.html>

Резюме

Воплощение английской действительности в пьесах Марка Равенхилла

Современный английский драматург Марк Рейвенхилл исследует в своих пьесах английскую реальность, остро выявляя социальные проблемы. Каждая из его пьес исследует кризисы идентичности и личности современного человека. Пьесы М.Рейвенхилла принципиально отличаются от классической драматургии. В этих произведениях внутреннее устройство общества представлено через новую театральную эстетику, сочетающую шокирующие эффекты. Полный отказ от морали, кризис человечности и деградация молодежи представлены в его пьесах как непреодолимые социальные проблемы. Именно поэтому его пьесы остаются актуальными и считаются выдающимися произведениями современной драматургии. Автор данной статьи анализирует эти пьесы и приходит к выводу, что драматург представляет в своих пьесах английскую реальность.

ULKAR ASADOVA

SUMMARY

THE EMBODIMENT OF ENGLISH REALITY IN MARK RAVENHILL'S PLAYS

Contemporary English playwright Mark Ravenhill explores English reality in his plays, sharply exposing social problems. Each of his plays examines the crises of identity and personality of modern man. M.Ravenhill's plays are fundamentally different from classical drama. In these works, the inner workings of society are presented through a new theatrical aesthetic that combines shocking effects. The complete rejection of morality, the crisis of humanity, and the degradation of youth are presented in his plays as insurmountable social problems. This is why his plays remain relevant and are considered outstanding works of contemporary drama. The author of this article analyzes these plays and concludes that the playwright presents English reality in his plays.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Yeganə Abdullayeva